

Формування правової бази щодо захисту прав національних меншин Російської Федерації та її реалізація стосовно української діаспори Росії (1991 – 2012 рр.)

Статтю присвячено вивченню та аналізу процесу формування правової бази Російської Федерації щодо захисту прав національних меншин, законодавчі положення якої можна застосовувати для забезпечення національно-культурних потреб української діаспори Росії, а також визначенню результативності виконання існуючих нормативних документів.

Ключові слова: *правова база, національно-культурні потреби, українська діаспора, українці Російської Федерації.*

Статья посвящается изучению и анализу процесса формирования правовой базы Российской Федерации касательно защиты прав национальных меньшинств, законодательные положения которой можно использовать для удовлетворения национально-культурных потребностей украинской диаспоры России, а также определению результативности исполнения существующих нормативных документов.

Ключевые слова: *правовая база, национально-культурные потребности, украинская диаспора, украинцы Российской Федерации.*

The article is devoted to the learning and analysis of the process of creation of legal base for the defense of national minorities' rights in Russian Federation that contain legislative provisions which can be used for Russian Ukrainians' national and cultural need and it also is devoted to the determination of results of existing regulations.

Key words: *legal base, national and cultural need, Ukrainian Diaspora, Ukrainians from Russian Federation.*

Постановка проблеми. Встановлення контактів між українським урядом і представниками закордонного українства є одним із важливих напрямів зовнішньої політики нашої держави, оскільки активна і організована діаспора може стати потужним чинником забезпечення українських інтересів та створення позитивного іміджу України у міжнародних відносинах. Українська діаспора Росії є найчисельнішою у світі, проте досьогодні вона залишається досить слабкою суспільною силою у своїй країні, так як переживає значні труднощі у реалізації своїх національно-культурних потреб. З огляду на це, вивчення та аналіз процесу формування правової бази щодо забезпечення прав національних меншин Російської Федерації та визначення результативності діючих законодавчих положень стосовно українців Росії є важливим і актуальним завданням вітчизняної історичної науки, яке обумовлене необхідністю розуміння існуючих проблем у даній сфері і їх вирішення в ході подальшої розробки української зовнішньої політики стосовно Росії та програм співробітництва із українською діаспорою.

Аналіз актуальних досліджень. Під час роботи над статтею авторкою вивчено дисертаційні праці українських дослідників А.В. Виноградова, С.О. Вовк, М.Б. Закірова, Т.Д. Крамарчук, А.А. Попка, О.М. Романухи та ін., присвячені історії формування української діаспори в окремих регіонах Російської Федерації та різним напрямам українсько-російських відносин [10; 12; 17; 26; 32; 35], де можна знайти цінну фактологічну інформація з історії громадського життя і культурного розвитку українського населення Росії у 1990-х – на початку 2000-х років. У дисертаційному дослідженні О.І. Стадніченко міститься аналіз українсько-російських міждержавних документів, укладених впродовж 1991 – 2003 рр., в які включено положення про захист національних меншин на території обох держав, однак визначення ефективності

підписаних угод не є предметом дослідження авторки [38]. Висвітленню окремих аспектів національно-культурного життя українців Росії присвячено статті Л.В. Божук, А.А. Булди, Ю.М. Левицького, Л.І. Мазуки, С.В. Остапи, А.А. Попка, В.В. Синельникової, І.О. Фокіна, О.Н. Хорошковської, І.Б. Якуц та ін. [4; 5; 27; 28; 30; 33; 36; 45; 47; 48], які є важливими при аналізі рівня реалізації існуючих в Російській Федерації документів у галузі національної політики щодо російських українців. У монографії І.І. Винниченка «Українці в Санкт-Петербурзі» приділено певну увагу історії розвитку українських громад Санкт-Петербургу у 1980-х – на початку 2000-х рр. [9].

Проблеми формування державної політики Російської Федерації щодо захисту прав національних меншин та розвитку громадського і культурного життя українського населення Росії викликають також інтерес російських науковців. У монографічних працях Р.Г. Абдулатипова, В.О. Михайлова, А.А. Чичановського, В.Ю. Зоріна, Д.А. Аманжолової, С.В. Кулешова, Т.Я. Хабриєвої та ін. [2; 1; 26; 46] розглянуто основні етапи формування національної політики Росії на законодавчому рівні, зокрема значну увагу приділено аналізу Федерального закону «Про національно-культурну автономію». Важлива інформація щодо розвитку та діяльності українських громад окремих регіонів та міст Російської Федерації у 1990-х – на початку 2000-х рр. міститься у наукових та науково-популярних статтях А.М. Авраменка, М.М. Атаманчука, В.Я. Бабенка, С.В. Бабенка, А.В. Бондаренка, В.Ю. Висоцького, І.Є. Дубського, М.І. Засенка, В.С. Ідзя, Л.В. Найденко, В.М. Нанаки, В.М. Пилипчука, Е.М. Познякової, А.В. Федорової, В.С. Халімончука, В.А. Черномаз, Т.В. Ткаченка та ін. [15, с. 353 – 356, 379 – 381, 403 – 405; 3; 14, с. 6 – 8, 62 – 68, 240 – 246, 265 – 273; 39, с. 17 – 23, 32 – 38; 40, с. 267 – 279]. Значну частину вказаних публікацій написано лідерами або активістами українських організацій Російської Федерації, що робить їх цінними для розуміння практичних проблем, які виникають у житті українського населення Росії, однак переважна більшість авторів не ставлять собі за мету здійснення ґрунтовного аналізу та теоретичних узагальнень щодо історії національно-культурного розвитку російських українців, включаючи й процес формування законодавчої бази стосовно їх захисту.

Таким чином, в Україні та Росії ще не створено наукових робіт, які містили б докладний узагальнюючий аналіз правової бази щодо визначення національної політики Російської Федерації та давали б оцінку її виконання стосовно українців Росії.

Виходячи з цього, **метою даної публікації** є вивчення та аналіз процесу формування правової бази Російської Федерації щодо захисту прав національних меншин, законодавчі положення якої можна було б застосовувати для забезпечення національно-культурних потреб української діаспори Росії, а також визначення результативності виконання існуючих нормативних документів.

Виклад основного матеріалу. Після прийняття Декларації про державний суверенітет РСФСР 12 червня 1990 р. та виборів першого президента Росії 12 червня 1991 р. в країні розпочався процес створення нової правової бази. Вже на початку 1990-х років почали створюватись нормативні акти, в яких містилися положення про долю національних меншин Російської Федерації. Першим таким документом став Закон РФ «Про мови народів Російської Федерації» від 25 жовтня 1991 р. В цьому законі держава зобов'язується сприяти розвитку національних мов народів Росії, незалежно від їх чисельності та наявності національно-державних і національно-територіальних утворень, і гарантує їх носіям право на збереження і всебічний розвиток рідної мови, а також свободу вибору та використання мови спілкування, виховання дітей, освіти і творчості. В документі також відзначається, що мови усіх народів Російської Федерації можуть користуватися підтримкою держави у формі цільового бюджетного та іншого фінансового забезпечення урядових і наукових програм щодо збереження і розвитку національних мов. Зокрема в законі декларується сприяння держави стосовно видання літератури мовами народів Російської Федерації, фінансування наукових досліджень у галузі збереження, вивчення і розвитку мов народів Росії, створення умов для розповсюдження через засоби масової інформації повідомлень і матеріалів мовами народів Росії та підготовки спеціалістів у вказаній галузі, удосконалення системи освіти з метою розвитку мов народів Росії та інших заходів [21]. Позиція держави щодо розвитку освіти мовами національних меншин висвітлюється також у Законі РФ «Про освіту» від 10 липня 1992 р., який декларує захист і розвиток національних культур та регіональних культурних традицій і особливостей ситемою освіти Росії. В документі відзначається право громадян Російської Федерації на отримання освіти рідною мовою, що забезпечується шляхом створення необхідної кількості відповідних освітніх закладів, класів, груп, а також умов

для їх функціонування, включаючи надання державної допомоги у підготовці спеціалістів для здійснення освітнього процесу мовами народів Росії, що не мають своєї державності. Розробку і реалізацію регіональних програм розвитку освіти з урахуванням національних і регіональних соціально-економічних, екологічних, культурних, демографічних та інших особливостей законом віднесено до компетенції органів державної влади суб'єктів Російської Федерації [19].

Законодавчі положення щодо розвитку національних культур народів Росії містяться у Основах законодавства Російської Федерації про культуру від 9 жовтня 1992 р. В документі проголошується створення правових гарантій для вільної культурної діяльності об'єднань громадян, народів та інших етнічних спільнот при невтручанні держави у творчі процеси і визнанні нею рівної цінності усіх культур. Закон також містить положення щодо прагнення держави створювати рівні умови для збереження і розвитку культур усіх народів та етнічних спільнот, що проживають на території Росії. Згідно доповнень, зроблених до даного документа законом від 22 серпня 2004 р., національно-культурні центри, національні товариства і земляцтва отримали право розробляти і надавати в органи державної влади пропозиції щодо збереження і розвитку національної культури, проводити мистецькі фестивалі і виставки, сприяти організації національного краєзнавства, охороні національних історичних і культурних пам'яток, відкриттю етнографічних та інших музеїв, створювати національні клуби, студії і мистецькі колективи, організувати бібліотеки, гуртки і курси по вивченню національної мови, а також засновувати загальноросійські, регіональні та інші асоціації. Документ також надає право реєстрації в якості юридичної особи національно-культурним центрам, національним товариствам і земляцтвам, а також їх загальноросійським і територіальним асоціаціям. В законі міститься положення про державну підтримку стосовно національної культури, зокрема мистецтва, літератури та інших видів культурної діяльності [29].

Конституція Російської Федерації, прийнята 12 грудня 1993 р., у відповідності із загальноприйнятою міжнародною практикою проголосила низку законодавчих положень стосовно прав національних меншин, зокрема право визнавати та вказувати свою національну належність, право на користування рідною мовою, вільний вибір мови спілкування, виховання, навчання і творчості. Зважаючи на те, що релігія є одним із впливових чинників збереження національної ідентичності, важливим аспектом конституції стали державні гарантії щодо свободи совісті та віровизнання, включаючи право сповідувати індивідуально або спільно з іншими будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, можливості обирати, мати і розповсюджувати релігійні та інші переконання і діяти відповідно до них [23]. Російська Федерація була однією з країн СНД, яка підписала 21 жовтня 1994 р. Конвенцію про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин. Згідно з укладеним документом держава зобов'язувалася вживати заходи для недопущення на своїй території будь-якої дискримінації громадян за ознакою їх належності до національної меншості. У конвенції проголошувалася необхідність визнання за особами, що належали до національних меншин, права створювати у відповідності із діючим законодавством різні громадські організації (асоціації, земляцтва тощо) просвітницького, культурного, релігійного спрямування з метою збереження і розвитку етнічної, мовної, культурної і релігійної самобутності, які матимуть рівні права з іншими суспільними організаціями стосовно користування громадськими будівлями, установами радіомовлення, телебачення і друку та іншими засобами масової інформації. Документом також закріплювалося право національних меншин на збереження і підтримку зв'язків з громадянами і організаціями громадян, з якими їх пов'язує спільне етнічне походження, мова, культура або релігійні переконання [22].

Визначаючи рівень законодавчої бази щодо захисту прав та культурного самовиявлення національних меншин Росії у 1991 – 1995 рр., слід відзначити, що укладені документи декларували досить широкі права і можливості для їх розвитку, однак до 1996 р. не було створено жодного нормативного акту, безпосередньо присвяченого проблемам національних меншин. Без прийняття детальних програм і планів стосовно розвитку національних мов та культур і чітко визначених джерел державного фінансування така правова база була малоефективною, проте вона створила умови для національно-культурного відродження та структуривання української громад Російської Федерації. Впродовж першої половини 1990-х років відбувається зростання кількості українських громадських організацій з 28 у 1992 р. до 73 у 1995 р. 32 українських товариства мали офіційну реєстрацію відповідно до Федерального закону «Про громадські об'єднання» від 19 травня 1995 р., який теоретично надавав їм право громадсько-політичної діяльності та висунення своїх представників у органи законодавчої влади [43], і набули прав юридичної особи, решта громадських об'єднань діяли незареєстрованими [28, с. 96; 48, с. 380]. Переважна більшість

українських громадських організацій були неполітичними об'єднаннями, що мали культурологічну та економічну спрямованість. Важливою подією українського національного руху стало створення у жовтні 1993 р. на першому Конгресі українців Росії загальноросійської організації Об'єднання українців Росії (ОУР), до якої увійшли представники більшості регіонів країни. ОУР на чолі з письменником і журналістом О.О. Руденком-Десняком, прагнучи відігравати координуючу роль серед українських громад Росії, ставило собі за мету не лише культурну та освітню діяльність, але й співпрацю з органами державної влади Росії і України та взаємодію з регіональними українськими організаціями. Керівництво ОУР взяло активну участь у розробці Федерального закону РФ «Про національно-культурну автономію», роботі Громадської палати при президентові Російської Федерації, О.О. Руденко-Десняк у 1995 р. очолив Конгрес національних громад Росії [16, с. 149 – 150].

Найбільш вагомими результатами розроблених у першій половині 1990-х років законодавчих положень національної політики стосовно української спільноти Росії стало створення Українського історичного клубу Москви, Українського інституту на базі Московського державного відкритого педагогічного університету, Центру українознавства в Башкортостані, Інституту Тараса Шевченка у складі Оренбургського університету; відкриття та підтримка представниками регіональної влади Росії українських класів та недільних шкіл в Тюменській і Волгоградській областях, Сургуті, Нижневартовську, Тобольську, Южно-Сахалінську, Уфі, селех республіки Башкортостан; робота Державної бібліотеки української літератури, створення секцій та відділів української літератури в місцевих бібліотеках Москви, Уфи, Ухти, Абакана, Калінінграда та ін.; діяльність численних українських мистецьких колективів, зокрема Українського музичного салону при Всеросійському музичному товаристві, Української народної хорової капели у Москві, Кубанського козачого хору, творчої студії «Травень» у Московському театрі-студії на вул. Петровській; запровадження мистецьких фестивалів і днів української культури в окремих регіонах Російської Федерації, епізодична допомога органів місцевих адміністрацій у виданні українських газет, організація україномовних телепередач і радіотрансляцій у Москві, Тюмені, Самарі, Южно-Сахалінську, Республіці Башкортостан тощо [28, с. 97 – 99; 16, с. 158, 164; 47, с. 27 – 30]. Однак існуюча правова база була недостатньою для налагодження системної державної організаційної і фінансової допомоги українським громадам Росії.

Наступним етапом формування національної політики Росії стало затвердження 15 червня 1996 р. Концепції державної національної політики Російської Федерації, в якій зазначалося, що вона являє собою систему сучасних поглядів, принципів, пріоритетів у діяльності федеральних органів державної влади та органів влади суб'єктів Російської Федерації у галузі національних відносин. В документі вперше проголошувалося, що однією із форм національно-культурного самовизначення народів Російської Федерації повинна стати національно-культурна автономія, яка дозволяє громадянам країни, що належать до різних національних спільнот, зокрема малочисельним і розрізнено розселеним народам, національним меншинам, вирішувати питання збереження і розвитку своєї самобутності, традицій, мови, культури, освіти. Важливим положенням концепції є пункт про забор'язання органів державної влади Росії сприяти створенню правової бази щодо становлення і функціонування різних форм національно-культурних автономій на федеральному, регіональному і місцевому рівнях та вирішенню проблем різних національних спільнот, зокрема шляхом надання гарантій національної рівності, задоволення інформаційних, культурно-освітніх та інших гуманітарних потреб громадян, пов'язаних з їх національною належністю. На думку законодавців, одним із інструментів реалізації державної національної політики є програмно-цільовий підхід, який має об'єднати зусилля органів державної влади, представників місцевого самоврядування і національних меншин для задоволення національно-культурних потреб усіх народів Російської Федерації. Водночас в документі міститься теза про те, що міжнаціональні відносини в країні значною мірою будуть визначатися самопочуттям російського народу, який є опорою російської державності, що певною мірою можна трактувати як заяву про пріоритетність прав російського народу в порівнянні з представниками інших національностей [24].

Для визначення основних положень щодо створення та діяльності національно-культурних автономій 17 червня 1996 р. було ухвалено Федеральний закон «Про національно-культурну автономію» (21 березня 2002 р. до нього було внесено низку доповнень). Національно-культурна автономія визначається законом як форма національно-культурного самовиявлення, що являє собою суспільне об'єднання громадян Російської Федерації, що відносять себе до певних етнічних спільнот на основі вільної самоорганізації з метою самостійного вирішення питань щодо

збереження самобутності, розвитку мови, освіти, національної культури. Принциповою відмінністю даного документа від попередніх законодавчих актів у галузі національної політики є більш чітке визначення обов'язків російської держави щодо національних меншин, в тому числі й фінансових. У законі відзначено, що органи федеральної влади та влади суб'єктів Російської Федерації мають забезпечувати проведення державної політики, спрямованої на збереження і розвиток національних мов, та надавати фінансову (із передбачених у федеральному бюджеті та бюджетах суб'єктів федерації коштів), організаційну та іншу підтримку національно-культурним автономіям у розробці та реалізації державних програм у галузі захисту мов національних меншин. Документом передбачено здійснення державою різнобічної допомоги національно-культурним автономіям стосовно видання книг, випуску періодичної преси, організації телерадіомовлення, створення засобів масової інформації національними мовами, а також щодо розробки, видання і придбання навчальних програм, підручників, методичних посібників та іншої літератури, неохідної представникам національних меншин для навчання рідною мовою. Водночас в законі міститься положення про те, що федеральні та місцеві органи державної влади Росії надають національно-культурним автономіям фінансову підтримку лише за умови, що кошти мають цільовий характер і можуть бути використаними тільки на конкретні заходи, вибір яких здійснюється урядом та керівництвом місцевих адміністрацій за участю представників національно-культурних автономій. При цьому закон передбачає здійснення контролю з боку федеральних та місцевих фінансових органів щодо використання наданих коштів за їх цільовим призначенням та обов'язок національно-культурних автономій звітуватися про витрату отриманої державної допомоги (ст. 20) [42]. Аналізуючи зміст статті 20 закону «Про національно-культурну автономію», слід відзначити, що при відсутності заздалегідь запланованого бюджетного фінансування діяльності національно-культурних автономій і невизначеності принципу розподілу бюджетних коштів між організаціями різних національних меншин відкривається можливість для зловживань з боку чиновників, які мають можливість довільного вибору щодо фінансованих заходів, визначення розміру необхідних коштів та їх отримувачів [46, с. 174]. На думку авторки, цією статтею обмежено права національно-культурних автономій як громадських організацій, котрі відповідно до загальносвітових стандартів повинні мати можливість впливу на владу та суспільну думку і бути незалежними від державного апарату. В порівнянні із суспільними організаціями національних меншин, зареєстрованими відповідно до закону «Про громадські об'єднання», національно-культурні автономії втратили можливість прямої участі у політичному процесі.

Важливою подією у розвитку національної політики стало створення при уряді Росії Консультативної ради у справах національно-культурних автономій (постанова уряду від 18 грудня 1996 р.). Консультативну раду було створено як дорадчий орган, що діє на громадських засадах з метою попереднього розгляду питань, пов'язаних із реалізацією Федерального закону «Про національно-культурну автономію», Концепції державної національної політики Російської Федерації та інших нормативних актів стосовно розвитку національних меншин, а також із захистом прав та інтересів національно-культурних автономій. До складу Консультативної ради мали увійти представники зареєстрованих федеральних національно-культурних автономій, чії пропозиції носили рекомендаційний характер [31]. Однак попри надії законодавців, діяльність Консультативної ради виявилась неефективною через недостатнє фінансування.

Оцінюючи результативність законодавчих актів Російської Федерації у галузі національної політики, прийнятих 1996 р. і доповнених у наступні роки, слід відзначити, що завдяки їх укладенню національно-культурне життя українців Росії у II пол. 1990-х – I пол. 2000-х рр. помітно активізувалося. Кількість українських організацій зросла до 107, було створено Федеральну національно-культурну автономію (ФНКА) «Українці Росії» та 18 регіональних та місцевих національно-культурних автономій [13]. Впродовж свого існування у 1997 – 2010 рр. ФНКА «Українці Росії» була однією із центральних українських організацій наряду із Об'єднанням українців Росії. Обидві організації постійно координували свої дії, проводили спільні заходи, приймали спільні заяви тощо. Їм підпорядковувались переважна більшість українських громад Російської Федерації. Зусиллями національно-культурних автономій та інших українських організацій Росії було досягнуто певних успіхів у розширенні національної освіти. На сучасному етапі українська мова та деякі українознавчі предмети містяться у базовому шкільному плані у декількох російських школах Москви, Томську, Самари, Республіки Башкортостан. У Московському лінгвістичному лицейі № 1555, Заозерній школі № 16 м. Томська, середній школі № 132 м. Самари, декількох школах Башкортостану українська мова вивчається як предмет. В селі

Золотоношка Республіки Башкортостан працює єдиний у Росії виховний комплекс (дитячий садок та школа), де всі діти (близько 70 осіб) вивчають українську мову. Як факультативний предмет українська мова вивчається у кількох школах Республіки Башкортостан та Воронежу. Українська мова та історія козацтва викладається у Краснодарській дитячій школі народного мистецтва. Існує кілька недільних (або суботніх) шкіл при освітніх установах та українських товариствах Москви, Башкортостану, Татарстану, Ханти-Мансійського автономного округу, Камчатської і Тюменської областей. В кількох вищих навчальних закладах Росії – Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова, Московському державному лінгвістичному університеті, Московському державному університеті міжнародних відносин МЗС РФ, Дипломатичній академії МЗС РФ, Воронежському та Красноярському університетах, Томському державному педагогічному університеті, Уфимській філії Московського відкритого державного педагогічного університету вивчаються українознавчі дисципліни у складі блоку слов'янської філології [34, с. 3]. Помітною є тенденція до більш ефективної діяльності українських громад в національних автономіях Російської Федерації, зокрема у таких як Башкортостан, Саха (Якутія), Комі, Карелія, що пояснюється особистою активністю керівників українських об'єднань та більш сприятливою політикою регіональних владних структур стосовно задоволення національно-культурних потреб українців. Внаслідок цього окремі українські громади Республіки Башкортостан, Республіки Саха, Тюменської та Челябінської областей мають змогу укласти угоди про співробітництво їх регіонів з Україною, створювати регіональні програми щодо розвитку української культури і освіти, проводити культурно-мистецькі фестивалі та підготовку вчителів з українознавчих дисциплін [16, с. 151]. Керівництво ФНКА «Українці Росії» та Об'єднання українців Росії (ОУР) неодноразово вели переговори із представниками російської влади про ухвалення «Федеральної програми підтримки української культури і мови в Російській Федерації», в якій би містилися положення щодо створення організаційних структур для бюджетного фінансування різнобічних заходів з метою забезпечення національно-культурних потреб української спільноти Росії, однак такий документ не було затверджено [13].

У 2004 р. під час виборів президента України ФНКА «Українці Росії» та ОУР висловлювали рішучий протест проти спроб російського уряду підтримати провладного кандидата і пропагування гасла «Українці Росії за Януковича». Починаючи з середини 2000-х років і на сучасному етапі ставлення російської влади до усього комплексу питань, пов'язаних з національно-культурним розвитком українців Росії, відзначається значним рівнем політизації. Найбільш вагомими прикладами такої політики є спроби російського керівництва поставити на провідні посади в українських організаціях Росії лояльних до влади людей та здійснення цунзури щодо культурницьких заходів, які не відповідають офіційній державній ідеології (зокрема закриття у 2008 р. Українського освітнього центру при середній школі № 124 м. Москви, неодноразові знищення частини фонду Бібліотеки української літератури в Москві упродовж 2006 – 2007 рр.) [48, с. 381; 34, с. 3 – 4].

Наприкінці 2000-х років центральні всеросійські організації українців також почали відчувати тиск з боку російської влади, що призвело до призупинення їх діяльності, а згодом до судового переслідування та ліквідації (ФНКА «Українці Росії» ліквідовано 24 листопада 2010 р., Об'єднання українців Росії – 18 травня 2012 р.) [11; 8]. 29 лютого 2012 р. для попередження створення провладної ФНКА «Українці Росії» у Москві відбулися установчі збори з метою створення Федеральної української національно-культурної автономії Росії, яка мала замінити ліквідовану 24 листопада 2010 р. організацію, однак новостворене об'єднання не мало шансів на офіційну реєстрацію, оскільки у березні 2012 р. було проголошено, а 9 квітня 2012 р. офіційно зареєстровано лояльну до російського уряду українську організацію Федеральну національно-культурну автономію «Українці Росії» (до неї увійшло лише 5 українських громад) на чолі із заступником директора Центру україністики та белорусистики історичного факультету Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова Б.А. Беспальком [6; 7]. Невдовзі після ліквідації ОУР 26 травня 2012 р. у процесі складних дискусій та при відсутності єдності між представниками українських громад було створено нову загальноросійську організацію Український Конгрес Росії на чолі із головою українського громадсько-культурного товариства Якутії Л.П. Дяченко [37]. Враховуючи останні події, які відбулися у житті російських українців, слід відзначити, що налагодження співробітництва українських громадських об'єднань із представниками російської державної адміністрації з приводу реалізації закону «Про національно-культурну автономію» є вкрай проблематичним.

У кількох правових актах, прийнятих у наступні роки, зокрема у Федеральному законі РФ «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації» (від 6 жовтня 2003 р.), Федеральному законі РФ «Про державну мову Російської Федерації» (від 1 червня 2005 р.), Концепції розвитку освіти у галузі культури і мистецтв в Російській Федерації на 2008 – 2015 рр.» (від 25 серпня 2008 р.) містяться положення про рівність прав громадян незалежно від раси, національності, мови, походження, релігії, переконань, належності до суспільних об'єднань та щодо спрямованості освіти у сфері культури та мистецтва на збереження національних культурних традицій, які становлять частку культурного надбання Російської Федерації, однак ці тези висловлено лише у загальній декларативній формі [44; 41; 25].

Таким чином, вродовж 1991 – 2012 рр. в Російській Федерації було створено значну правову базу стосовно захисту прав національних меншин, однак переважна більшість законодавчих положень у цій галузі мають декларативний характер і не підкріплені конкретними планами і програмами щодо їх виконання. Існуючі правові акти у сфері національної політики стали законодавчою основою для створення значної кількості загальноросійських та регіональних українських громадських організацій, налагодження викладання українознавчих дисциплін у декількох школах та вузах Росії, заснування українських газет, які в основному виходили неперіодично, та інших засобів масової інформації, організації українським населенням країни численних фольклорних та мистецьких колективів. Державна допомога, надана представникам української спільноти, була епізодичною і не набула системного характеру. З середини 2000-х років спостерігається посилення цензури щодо культурних заходів і тиск на керівництво центральних українських організацій з боку російської влади, що призвело до їх ліквідації. На фоні упередженого ставлення російської державної адміністрації до українських громадських об'єднань, відсутності єдності і спаду активності у середовищі російських українців, досить пасивної позиції з боку української держави стосовно підтримки діаспори, українській спільноті Росії важко сподіватися на встановлення плідної співпраці з російським урядом щодо захисту своїх прав та отримання від нього дієвої організаційної і фінансової допомоги у забезпеченні національно-культурних потреб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдулатипов Р.Г. Национальная политика Российской Федерации: от концепции к реализации / Абдулатипов Р.Г., Михайлов В.А., Чичановский А.А. – М.: Наука, 1997. – 289 с.
2. Абдулатипов Р.Г. Национальный вопрос и государственное устройство России / Р.Г. Абдулатипов. – М.: Славянский диалог, 2000. – 656 с.
3. Бабенко В.Я. Українці в Башкирії / В.Я. Бабенко // Дивослово. – 1994. – № 3. – С. 53 – 54.
4. Божук Л.В. Державна політика в галузі розвитку українського шкільництва в Російській Федерації // Українська діаспора в Росії: стан, проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції, 22 грудня 2003 р. – К.: Українська всевітня координаційна рада, 2004. – С. 48 – 56.
5. Булда А.А. Проблеми української освіти російсько-українського прикордоння і шляхи їх вирішення // Українська діаспора в Росії: стан, проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції, 22 грудня 2003 р. – К.: Українська всевітня координаційна рада, 2004. – С. 30 – 41.
6. В Москве создали Украинский Конгресс. – Режим доступу до статті: <http://novosti.dn.ua/details/180238/>.
7. В Росії з'явилася нова культурна автономія українців. – Режим доступу до статті: <http://politiko.ua/blogpost81735>.
8. Верховный суд РФ ликвидировал «Объединение украинцев России» – Режим доступу до статті: http://gazeta.ua/ru/articles/politics/_verhovnyj-sud-rf-likvidiroval-obedinenie-ukraincev-rossii/436635.
9. Винниченко І.І. Українці в Санкт-Петербурзі / І.І. Винниченко – К.: Геопринт, 2002. – 90 с.
10. Виноградов А.В. Діяльність державних та недержавних інституцій України в площині українсько-російських гуманітарних відносин доби незалежності: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 / Виноградов Андрій Вадимович. – Луганськ, 2010. – 239 с.
11. Вирок московської Феміди. – Режим доступу до статті: <http://kobza.com.ua/fnka-ukrajinciv-rosiji/3615-vyrok-moskovskoji-femidy.html>.

12. Вовк С.О. Становлення та розвиток міжрегіонального співробітництва прикордонних областей України і Російської Федерації (наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 / Вовк Світлана Олександрівна. – Луганськ, 2005. – 189 с.
13. Вступна доповідь голови Ради Об'єднання українців Росії та Ради Федеральної національно-культурної автономії «Українці Росії» В.М. Думи на спільному засіданні Рад у Москві 14 квітня 2007 р. – Режим доступу до документа: <http://kobza.com.ua/content/view/1890/86/>.
14. Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: Перша міжнародна наукова конференція, 8 – 10 березня 2006 р. – Львів, 2006. – 368 с.
15. Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проєкція у майбутнє: Збірник матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції, 23 – 25 червня 2010 р. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 592 с.
16. Євтух В.Б. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / Євтух В.Б., Трошинський В.П., Швачка О.В. – К.: Фенікс, 2003. – 228 с.
17. Закіров М.Б. Урало-Сибірський регіон Російської Федерації в умовах трансформації суспільства: участь українського населення: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.02 / Закіров Марат Борисович. – Луганськ, 2006. – 210 с.
18. Закон Российской Федерации «О языках народов Российской Федерации» от 25 октября 1991 г. – Режим доступу до документа: <http://constitution.garant.ru/act/right/10148970/>
19. Закон Российской Федерации «Об образовании» от 10 июля 1992 г. – Режим доступу до документа: http://www.consultant.ru/popular/edu/43_1.html.
20. Зорин В.Ю. Национальный вопрос в Государственных Думах России: опыт законодательства / Зорин В.Ю., Аманжолова Д.А., Кулешов С.В. – М.: Информационное агенство «Русский мир», 1999. – 520 с.
21. Ідзьо В.С. Українська діаспора в Росії. Українсько-російські взаємовідносини: історія, наука, релігія / В.С. Ідзьо – Львів: БАК, 2002. – 304 с.
22. Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам (21 октября 1994 г.). – Режим доступу до документа: http://elib.org.ua/internationallaw/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1095944830&archive=&start_from=&ucat=1&.
23. Конституция Российской Федерации (12 декабря 1993 г.). – Режим доступу до документа: <http://constitution.kremlin.ru/>.
24. Концепция государственной национальной политики Российской Федерации от 15 июня 1996 г. – Режим доступу до документа: <http://www.russia.edu.ru/information/legal/law/up/909/2051/>.
25. Концепция развития образования в сфере культуры и искусства в Российской Федерации на 2008 – 2015 гг. (от 25 августа 2008 г.) – Режим доступу до документа: <http://www.somc.ru/node/882>.
26. Крамарчук Т.Д. Українська діаспора Республіки Башкортостан: історія формування та особливості існування в іншоетнічному середовищі: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 / Крамарчук Тетяна Дмитрівна. – Черкаси, 2000. – 205 с.
27. Левицький Ю.М. Українці в Російській Федерації / Ю.М. Левицький // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 1. – С. 35 – 41.
28. Мазука Л.І. Українська діаспора в Росії: актуальні проблеми збереження національної ідентичності / Л.І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4(5). – С. 91 – 102.
29. Основы законодательства Российской Федерации о культуре от 9 октября 1992 г. – Режим доступу до документа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=100272>.
30. Остапа С.В. Українські громади Росії очима делегації УВКР / С.В. Остапа // Українська діаспора в Росії: стан, проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції, 22 грудня 2003 р. – К.: Українська всевітня координаційна рада, 2004. – С. 4 – 20.
31. Положение о консультативном совете по делам национально-культурных автономий при правительстве Российской Федерации от 18 декабря 1996 г. – Режим доступу до документа: <http://законпрост.рф/content/base/41164/>.
32. Попок А.А. Українські поселення на далекому Сході як історичний та етнокультурний феномен (кінець ХІХ – ХХ ст.): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.02 / Попок Андрій Андрійович. – К., 2002. – 214 с.

33. Попок А.А. Українці в Російській Федерації: чи зміниться щось на краще? / А.А. Попок // *Визвольний шлях*. – 1997. – Кн. 6. – С. 667 – 672.
34. Про стан освіти українською мовою в Російській Федерації. Повідомлення прес-служби Об'єднання українців Росії і Федеральної національно-культурної автономії «Українці Росії» з приводу відповіді засобам масової інформації офіційного представника МЗС РФ А. Нестеренка. – Поточний архів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту за 2007 р. – К., 2007. – 4 с.
35. Романуха О.М. Розвиток українсько-російських відносин в сфері культури і науки (1991 – 2005 рр.): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 / Романуха Олександр Миколайович. – Донецьк, 2007. – 292 с.
36. Синельникова В.В. Український ономастикон Нижньоволзького регіону: до питання збереження етнічної ідентичності українців Волгоградської області РФ / В.В. Синельникова // *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція у майбутнє: Збірник матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції, 23 – 25 червня 2010 р.* – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 258 – 263.
37. Соловей І. Украинский Конгресс России: новая организация со старыми проблемами. – Режим доступу до статті: <http://blogs.korrespondent.net/journalists/blog/soloveyihor/a66596>.
38. Стадніченко О.І. Проблема забезпечення прав національних меншин в міжнародних відносинах України і Російської Федерації: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: 23.00.04 / Стадніченко Ольга Іванівна. – 220 с.
39. Украинцы в Оренбургском крае: Материалы научно-практической конференции, посвященной 150-летию со дня пребывания Т.Г. Шевченко в Оренбургском крае. – Оренбург: Печатный дом «Димур», 1997. – 184 с.
40. Украинцы на Дальнем Востоке: история и современность. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 2008. – 296 с.
41. Федеральный закон Российской Федерации «О государственном языке Российской Федерации» от 1 июня 2005 г. – Режим доступу до документа: <http://www.rg.ru/2005/06/07/yazyk-dok.html>.
42. Федеральный закон Российской Федерации «О национально-культурной автономии» от 17 июня 1996 г. – Режим доступу до документа: <http://femida.info/51/onka001.htm>.
43. Федеральный закон Российской Федерации «Об общественных объединениях» от 19 мая 1995 г. – Режим доступу до документа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=115872;fld=134;dst=4294967295;from=45419-284>.
44. Федеральный закон Российской Федерации «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации» от 6 октября 2003 г. – Режим доступу до документа: <http://www.zakonprost.ru/zakony/o-samoupravlenii/>.
45. Фокін І.О. Становище українців у Російській Федерації: проблеми збереження національної ідентифікації / І.О. Фокін // *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська Діаспора у світовій цивілізації: Збірник доповідей, 18 – 20 червня 2008 р.* – Львів, 2008. – С. 242 – 244.
46. Хабриева Т.Я. Национально-культурная автономия в Российской Федерации / Т.Я. Хабриева. – М.: Юридический дом «Юстицинформ», 2003. – 252 с.
47. Хорошковська О.Н. Про стан української освіти в Російській Федерації / О.Н. Хорошковська // *Українська діаспора в Росії: стан, проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції, 22 грудня 2003 р.* – К.: Українська всевітня координаційна рада, 2004. – С. 27 – 30.
48. Якуц І.Б. Політичні аспекти діяльності української діаспори Росії / І.Б. Якуц // *Сучасна українська політика*. – К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. – Вип. 22. – С. 379 – 386.